

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Петър Делев
за дисертационния труд на Юлий Емилов Стоянов
„Елинистическа Тракия и латенският свят.
Културни контакти и взаимодействия през IV – I в. пр. Хр.“

Със заповед на Ректора РД 38-402 от 18 юли 2014 г. бях утвърден за член на научно жури във връзка с процедура за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2. История и археология (археология – тракийска археология) на Юлий Емилов Стоянов, редовен докторант към Катедра Археология на Историческия факултет. На учредителното заседание на журито, проведено на 22 юли 2014 г. бях избран за един от двамата рецензенти в тази процедура.

Предоставеният ми за изготвяне на рецензия дисертационен труд, озаглавен „Елинистическа Тракия и латенският свят. Културни контакти и взаимодействия през IV – I в. пр. Хр.“, се състои от текстова част на 521 компютърни страници, 79 табла с илюстрации (снимки, рисунки, карти, схеми, таблици и др.) и автореферат с 44 страници текст.

Темата на дисертацията не е нова в българската историография; преди близо 40 години (през 1976 г.) аналогична дисертация беше защитена от покойния Мечислав Домарадски; впоследствие тя беше публикувана и като монография (М. Домарадски. Келтите на Балканския полуостров, IV – I в. пр. н. е. София: Наука и изкуство, 1984). Основания за появата на нова дисертация на подобна тема обаче съществуват в натрупания междувременно нов археологически материал и значителния напредък на историческите познания и общо за елинистическата епоха, и в частност за келтската (или, използвайки археологическия еквивалент – латенската) проблематика.

Текстовата част на дисертацията е разделена в структурно отношение на въведение, три глави, заключение и библиографски списък. Във **въведението** (стр. 6-21) са разгледани процесите на елинизация и латенизация като две тенденции,

които в значителна степен дават специфичния облик на Източните Балкани през елинистическата (късножелязната, латенската) епоха. Дефинирани са съдържателният, хронологическият и териториалният обхват на дисертацията, методите на изследване, структурната организация на изложението, и са изказани благодарности на многобройни лица, допринесли за реализацията на проучването. Известно недоумение буди опитът (на стр. 12-13) да се дефинират точни „граници“ между латенския свят и елинистическа Тракия; идеята за преходни „контактни зони“ със смесени културни белези, тоест за постепенно преливане между големите културни области, ми изглежда по-приложима в случая, особено когато самите тези области остават доста аморфни и в някаква степен неясно определени.

Първата глава е посветена на подробен (над 80 страници текст!) преглед на досегашните проучвания по темата на дисертацията. Ударението е разделено между археологическите проучвания в България и келтската археология в Европа; литературата върху писмените извори и историята на келтските нашествия на Балканите и в Мала Азия е проследена по-бегло и непълно – към споменатите на стр. 33 заглавия освен ранното съчинение на Вилхелм Адолф Шмидт (*De fontibus veterum auctorum in enarrandis expeditionibus a Gallis in Macedonia susceptis*, Berlini, 1834) биха могли да се добавят и редица други, както от 19, така и от 20 век. Подробен и иначе разглеждане на литературата и особено на тази от по-ново време показва не само много добрата библиографска осведоменост на автора на дисертацията, но и задълбочено запознаване с внушителен брой съчинения и ясна критична оценка на техните различни подходи, приноси и проблематика.

Втората глава, която е най-голяма по обем (над 200 страници), е озаглавена „Антични сведения и археологически данни за келтските нашествия в Тракия“. Тук са разгледани последователно (следвайки заглавията на разделите) изворите, причините и моделите за келтската експанзия към Югоизточна Европа, връзките между келтските нашествия и процесите на латенизация, ранните контакти на келтите с Източните Балкани, Голямото келтско нашествие, археологическите свидетелства за келтските походи, латенските импорти и влияния, отразени в

находки и ситуации в някои ключови археологически обекти в Тракия, Тилитското царство с проблемите на географската му локализация и неговите взаимоотношения с Кабиле, както и сведенията за последния келтски цар в Тилис, Кавар.

Заглавието на тази глава на практика не съответства на нейното реално съдържание: докато келтските нашествия в Тракия са протекли в рамките на няколко години в края на първата четвърт на III в. пр. Хр., тук се разглеждат исторически събития и археологически артефакти от много по-широк хронологически диапазон, включително цялата история на Тилитското царство до гибелта му в последната четвърт на III в. пр. Хр. Тази глава, и без това твърде обемиста, би могла спокойно да се раздели на две отделни глави: една посветена специално на келтските нашествия, и друга на техните дълготрайни последици, отразени в исторически събития и археологически находки от последвалия период до края на III в.

Въпреки заявеното на стр. 103 намерение, „изходните територии“ на Големото келтско нашествие към Балканите не са ясно очертани и дефинирани в хронологически и географски план. Не е разгледан подробно въпросът за времето и пътищата на келтските миграции към Панония и Карпатския басейн (по „Дунавския коридор“ или през Цизалпийска Галия от прехвърлилите се там през Алпите келтски групи?) и за параметрите на келтското проникване и присъствие там. Разгледани са по-скоро въпросите за ранните етапи на придвижване от Панония към Босна, Сърбия и Трансилвания. На стр. 112-113 например се коментират ранните „латенски“ находки от Трансилвания, сочат се паралели от една страна със Словакия и Средния Дунав, от друга със Северна Италия, но реални изводи от тези двупосочни наблюдения не са направени.

Някои от поддържаните в тази глава на дисертацията тези и становища не ми изглеждат достатъчно убедителни. Така на стр. 115-117, 127-129 и 139-140 Юлий Стоянов застъпва гледището, че келтите, които изпратили пратеници при Александър Велики през 335 г. по време на похода му срещу трибалите и отново единадесет години по-късно във Вавилон, обитавали Трансилвания. При изричното

твърдение на две възхождащи към очевидеца на тези събития Птолемей Лаг сведения, че келтите били дошли при Александър от „Ионийския залив“ (Ариан) или „от Адриа“ (Страбон), и на фона на добре познатите сведения за разцвета на келтските общности в Цизалпийска Галия и Североизточна Италия през този период, това предположение, застъпвано главно от някои румънски археолози, остава твърде проблематично. Тук може да се отбележи и не съвсем коректната интерпретация на текста на Диодор за второто пратеничество, в който според Стоянов въпросните келти били отбелязани като съседни само на тракийците и отделени от отбелязаните преди това илирийци и обитатели на Адриатическото крайбрежие (стр. 128); всъщност изреждането е едно, и в него фигурират последователно илирийците, повечето от живеещите около Адриа, тракийските племена и живеещите в съседство галати (ἔτι δὲ Ἰλλυριοῖ καὶ τῶν περὶ τὸν Ἀδρία ἰκοῦντων οἱ πλείους, τὰ τε Θράκια γένη καὶ τῶν πλησιοχώρων Γαλατῶν), тоест келтите могат да се разглеждат като съседи и на трите изброени преди тях общности, а не само на тракийците.

На стр. 130-132 се допуска възможността сблъсъкът на Касандър с келти „в Хемус“ да е станал в района на Шипченския проход, което изглежда малко вероятно на фона на добре документираното разделение сферите на влияние на Балканския полуостров при Вавилонските съглашения от 323 г. пр. Хр.: на Лизимах тогава е предадена по-голямата част на Тракия, а на Антипатър и Кратер (чийто дял впоследствие наследява Касандър), освен Македония и Елада – крайните части на Тракия, агрианите и трибалите. Именно в района на земите на агриани и трибали, тоест в днешна Западна България, изглежда най-вероятно и ситуирането на въпросния сблъсък; при добрите съюзнически, приятелски и роднински отношения между двамата изглежда малко вероятно Касандър да се е намесил в конфликт на територия, попадаща в условната „Тракийска сатрапия“ на Лизимах, независимо от сложните отношения на последния с местния тракийски владетел Севт. Тук трябва да се има предвид, разбира се, и доста произволната употреба на

името „Хемус“ в античните извори, тоест възможността въпросният конфликт изобщо да не се е случил точно в Стара планина.

Проблемите на хронологията на голямото келтско нашествие са споменати (на стр. 135) с позоваване на занимавали се с въпроса автори, но различните мнения и основанията за тях не са разгледани по-подробно, и споменаването (на стр. 136) на „късата хронология“ остава висящо: авторът изобщо не е обяснил коя хронология е къса, коя – дълга.

На стр. 136 като основни фактори за келтските нашествия в елинистическа Македония и нейната периферия се сочат подценяването на келтската заплаха от страна на Птолемей Керавън и настъпилата след битката при Корупедион политическа нестабилност. Докато тези предпоставки са очевидно напълно валидни, извън ползрението на автора са останали други възможни причини, сред които особено важна роля може би са изиграли победите на Публий Корнелий Долабела над сеноните и боите в Италия през 283 г. пр. Хр. Сеноните (същите, които опожарили Рим в 390 г. пр. Хр.) изчезват след 283 г. от заемащата дотогава от тях територия в Пиценум край адриатическото крайбрежие на Италия и е напълно възможно и вероятно поне част от тях да не са били напълно изтребени от римляните, а да са емигрирали извън Апенинския полуостров, допринасяйки или дори давайки началния тласък за последвалите келтски набези и придвижвания към Балканите на югоизток (тази възможност всъщност е спомената на стр. 271 в дисертацията, но по друг повод и в друг контекст).

Разглеждайки сведенията на Юстин (25.1.2-3) за похода на 18-хиляден келтски отряд през земите на гети и трибали „към Македония“, завършил с поражение от Антигон Гонат в битка, поставяна несигурно край Лизимахия, докторантът основателно оспорва мнението за негови изходни позиции в Молдова и Бесарабия, но възприема идеята за локализирането им в Трансилвания, която е също толкова слабо обоснована (стр. 138-140). Текстът на Юстин изрично свързва тези изходни позиции с територията, от която е тръгнала към Делфи огромната армия на Брен, и нищо не пречи те да са били разположени в Панония или днешна Сър-

бия, а споменаването на гетите преди трибалите да е резултат на инверсия, каквато срещаме и на други места в изворите за келтските нашествия (например у Павзаний).

Привеждайки дискусията в съществуващата литература (Чангова, Домарадски, Попов) за тракийски или македонски характер на крепостта на хълма Кракра край Перник (стр. 148-151), Стоянов е пропуснал да забележи очевидната вероятност тя да е принадлежала (както впрочем и крепостта при Кършевица в долината на Южна Морава) на агрианите в епохата на техния най-голям разцвет, и в такъв случай алтернативата е не „тракийска или македонска“, а „тракийска или пенонска“, според спорната етническа принадлежност на самите агриани.

На стр. 252 се твърди, че Диоклетиановата провинция Хемимонт включвала планината Странджа (това се използва като аргумент за евентуална локализация на Тилис „в територията между Странджа и Бизантион“). Всъщност, макар да е включвал на югозапад Хадрианополис (който е бил и провинциална столица), Хемимонт е обхващал само най-северните части на Странджа (приблизително участък, попадащ днес на българска територия); по-голямата южна част на планината с нейното централно било, включително Бизия при днешна Виза, е оставала в провинция Европа.

Голяма част от значителния обем на втората глава е посветена на анализи на различни категории археологически материал – от селища, в които има следи от разрушения или находки с латенски характеристики, през комплекси като този на украсите от колесница от гробницата Мал тепе край Мезек до различни единични находки от земите на древна Тракия или други съседни райони, свързвани с проблематиката на дисертацията. Тези обстоятелствени археологически анализи са осъществени прецизно, с привеждане на съществуващите мнения и многобройни паралели и показват много добри и задълбочени познания и умения на автора. Не всички въпроси, които произтичат от тези анализи, обаче са зададени: например откриването на по-близки паралели на емблематични находки като тези в „пластичен стил“ от Мезек и Североизточна България по-скоро в западните и централ-

ните райони на келтската диаспора (Франция, Бохемия), отколкото в по-близките до Тракия по-източни райони на Панония и Трансилвания, смятани за изходна база на келтското нашествие към Балканите, очевидно изисква някакво обяснение, макар и то да касае движението на стоки и хора вътре в рамките на келтската общност.

Като цяло разгледания в глава втора обширен в хронологически и тематичен план материал показва убедително (и независимо от отбелязаните по-горе отделни слабости и неточности) задълбочено навлизане на докторанта в научната проблематика на темата му, добро познаване на съществуващата литература и застъпените в нея тези и становища, умение да се извлече синтезирана информация от разнообразни и често противоречиви извори. Искам специално да подчертая като съществена заслуга на докторанта избягването на дефинитивни и еднозначни решения и особено въздържането от лесна, но несигурна етническа атрибуция на археологически комплекси на базата на присъствието в тях на отделни находки с латенски облик; систематично са подчертавани допустимата вариантност и неопределеност на интерпретациите на археологически материали и възможностите за алтернативни модели за тяхното обяснение. Това не му е попречило в ред случаи да заеме достатъчно ясна и решителна позиция, например при отхвърлянето на популярната напоследък теза за локализация на Тилис при Арковна в Източна Стара планина, което е много добре обосновано.

Третата глава на дисертацията е озаглавена „Латенски влияния в Източните Балкани през II и I век пр. Хр. Падеа-Панагюрски колонии“ и съдържа 106 страници текст. И тук заглавието не отговаря точно на съдържанието: в подзаглавие е изведен само един от трите обособени раздела на тази глава (а именно вторият, посветен на „културния феномен“ Падеа-Панагюрски колонии); първият раздел разглежда археологически находки с „латенски“ характеристики от края на III и първата половина на II в. пр. Хр. от Шуменско и Варненско (Кълново, Усоето) и от Казанлъшко (Сашова могила, Фомус), а третият е не толкова посветен на, колкото инспириран от енигматичния сребърен котел от Гундеструп в Дания, за да форму-

лира проблема за един специфичен и широко разпространен „варварски“ художествен стил от II-I в. пр. Хр., образци на който могат да бъдат открити най-вече сред престижните изделия на торевтиката от благородни метали. Тези сюжети са предпочетени пред други възможни за късноелинистическата/къснолатенската епоха, от които за темата на дисертацията съществено значение биха имали тези за скордиските и бастарните и техните взаимоотношения с тракийското население на Източните Балкани, отразени макар и бегло в писмените извори. Предпочитането на чисто археологическа проблематика въпреки е обяснимо с оглед насочеността на труда към културни контакти и взаимоотношения, проследими предимно по археологически път.

Обемът на трите раздела на третата глава отразява и степента на навлизане в подробностите на трите разгледани сюжета: докато на първите два са отделени по около 50 страници, третият обхваща само пет страници и съдържа по-скоро набелязани идеи и възможности за изследване, отколкото подробен и задълбочен анализ. За сметка на това разделите, посветени на находките от края на III и първата половина на II в. и на „Падея-Панагюрски колонии“, са педантично подробни и детайлни, хвърляйки светлина върху твърде обърквана и дискуссионна в съществуващата литература проблематика. Като цяло и тази глава има положителните качества, отбелязани по-горе за предидишната; археологическите анализи са задълбочени и убедителни, съществуващите мнения са разгледани критично, изводите са премерени, а приносите на автора – несъмнени.

На ред места в работата (например на стр. 187, 221, 313-314, 318, 352-353, 369) термините „високи“ или „ниски“ (дати, хронология), съответно „горна“ или „долна“ граница, се използват обратно на приетата в антиковедението практика, съгласно която „високи“ са винаги по-ранните дати или епохи (*Haute époque archaïque* = ранна архаика, *Basse Antiquité* = Късна античност). Може да се възрази и срещу систематичното използване в дисертацията на термина „Трансданубия“ вместо по-естественото особено в античен контекст и припокриващо се като географски обхват „Панония“; названието „Трансданубия“ е освен това донякъде под-

веждащо, поне от наша гледна точка, защото става дума за територии „отсам“ (на юг от), а не „отвъд“ Дунава. На стр. 105 пък е използвана неудачната транскрипция „трансхуманс“ вместо по-приемливото на български език „трансхумация“ или описателен превод от рода на „основано на сезонни миграции пасищно скотовъдство“.

Заключението (стр. 417-435) предава сумарно основното съдържание на изложението в трите глави на дисертацията, направените в тях изводи и формулираните тези и идеи; то има характер по-скоро на резюме, а не на истинско заключение.

Списъкът на литературата (стр. 436-521) е внушителен по обем (над 1500 заглавия); без да може да претендира за пълна изчерпателност (което едва ли е възможно, а и необходимо предвид огромните мащаби на съществуващата литература върху келтите), авторът познава, привежда и използва в дисертацията впечатляващо количество научни публикации. Може да се отбележи като пропуск липсата на посочване на използваните издания на приведените на стр. 436 антични съчинения, а това е важно при автори като Апиан Александрийски, които имат различна вътрешна номерация в различните издания.

Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертацията и предава точно в резюмиран вид нейното съдържание, основните тези и идеи на автора. Автосправката за научните приноси (на стр. 42-44 от автореферата) описва действителни научни приноси и постижения на автора.

В заключение на изложеното мога да заявя сумарно, че представеният от Юлий Емилов Стоянов дисертационен труд има характер на значимо и приносно научно изследване и отговаря напълно на изискванията на закона за научните степени и звания. Убедено давам гласа си за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

София, 24 октомври 2014 г.

проф. д-р Петър Делев